

Er lærdommen fra apartheid glemt?

av Bjørn Tore Rosendahl, undervisningsleder ved Stiftelsen Arkivet

”Never and never again shall it be that this beautiful land will again experience the oppression of one by another.” Dette er et av flere kjente sitater fra Nelson Mandela etter frigjøringen fra apartheid i Sør-Afrika i 1994. I de siste ukene har vi dessverre sett hvordan normene og verdiene som landets konstitusjon er bygget på er satt ut av spill. Titusener av fattige afrikanske innvandrere i landet har opplevd å bli jaget fra sine hus og eiendeler for å ikke bli skadet eller drept. Over 50 har blitt drept fordi de kommer fra et annet afrikansk land enn Sør-Afrika.

Dette gjør den jevne sørafrikaner fortvilet. Først og fremst fordi det er uskyldige mennesker som plyndres og drepes. Men mange er også redde for hva dette kan føre til på lengre sikt. Turisme er allerede viktig for landet som har så mye å by på. I 2010 skal Sør-Afrika arrangere fotball-VM, og dette håper man vil gi landet god reklame både som reisemål og som et framgangsrikt land det er bra å gjøre business i. Men når utlendinger jages og drepes, kan dette skremme vekk både turister og investorer og gjøre det enda vanskeligere å utvikle en økonomi som kan løse de mange sosiale problemene landet strir med.

Ikke nok med det; landets egne innbyggere reiser også vekk fra landet. ”Brain drain” er allerede et stort problem. Det mangler høyt kvalifisert arbeidskraft i mange yrker, mens det er stor arbeidsledighet blant de uten utdannelse. En undersøkelse som nylig ble gjort, viser at så mange som 20 % av Sør-Afrikas innbyggere planlegger eller vurderer sterkt å emigrere, og de som har mulighet til dette er de med utdannelse og penger. Det er en vanskelig balansegang å holde på disse menneskene, samtidig som man skal prøve å jevne ut de enorme forskjellene mellom fattig og rik.

Etter at volden brøt ut, minnet flere gamle apartheidmotstandere om hvordan andre afrikanske land tok imot flyktninger fra apartheidregimet med åpne armer. Dersom grunnen til volden er xenofobi eller fremmedfrykt, har ikke nasjonen lært av historiens bitre erfaringer fra raseskillestyre og apartheid? Derfor spør så mange seg i Sør-Afrika nå: hvorfor og hvordan kunne dette skje i regnbuenasjonen?

Kanskje finner vi noe av svaret nettopp fra historien. Ved overgangen fra raseskillestyre til demokrati ble det nedsatt en sannhets- og forsoningskommisjon (TTC) ledet av Erkebiskop Desmond Tutu. Denne hadde i oppgave å avdekke grusomheter og vold foretatt under apartheidregimet. Imidlertid ble ikke kommisjonens arbeid etterfulgt av noe juridisk oppgjør, ei heller en omfordeling knyttet til de sosiale ulikhetene som apartheidlovene hadde skapt. Når offeret etter å ha vitnet for sannhetskommisjonen må ta den lange bussreisen tilbake til sitt ”township-hjem”, mens overgriperen trygt kan bli kjørt tilbake til sitt fine hus med svømmebasseng, er det ikke underlig hvis dette påvirker normene og verdiene i et samfunn. På 1990-tallet syntes dette for de fleste å være den beste strategi til fred og forsoning. Men nå ser vi trolig noe av svakhetene ved oppgjøret, eller mangelen på oppgjør, som fant sted.

En av normene det kan ha gått utover er nettopp holdninger til fremmede. I Sør-Afrika er fremmedfrykten overraskende høy. I en internasjonal meningsmåling gjennomført for noen år siden, fikk Sør-Afrika førsteplassen på lista over fremmedfiendtlige land, etterfulgt av Russland. Målingen viste også at det var de fattigste og de rikeste som var mest negative til

fremmede. Men fremmedfrykt er neppe den eneste grunn til volden. Det skal normalt mer til før fremmede blir plyndret og drept.

De utløsende faktorene finner vi trolig blant sosiale årsaker som fattigdom og arbeidsløshet - og forventninger som ikke blir møtt. Når det dannes en felles oppfatning om at utlendinger kommer og tar jobbene og damene fra dem, blir frustrasjonen fort stor. En arbeider fra Zimbabwe koster kanskje bare halvparten av hva en fra Sør-Afrika gjør. Ser vi derimot på meningsmålingene, er det ikke mange som har opplevd å miste arbeid til fordel for en utlending. Men myter dannes jo ofte uten rot i virkeligheten.

Volden har oppstått og spredt seg på en tilsynelatende organisert måte. Dette har ført til spekulasjoner om det er organisert kriminalitet eller mafiagrupper som står bak. Myndighetene har selv kommet med antydninger om en "Third Force". Dette henspiller på ytre høyrekrefter som frambrakte utstrakt voldsbruk mot slutten av apartheidtiden. Det er imidlertid få som gir støtte til denne teorien. Regjeringen og president Thabo Mbeki blir i stedet anklaget for å spille dette kortet for å få oppmerksomheten bort fra deres egen politikk.

Regjeringen får kritikk for ikke har gjort jobben sin, verken med de sosiale problemene i landet eller med volden da den startet. Dessuten hevder kritikerne at det er Mbekis (altfor) stille diplomati over for Mugabe som har mye av skylda for den sterke flyktningstrømmen fra Zimbabwe. Nå går det mot valg i Zimbabwe, og en fredelig overgang til et nytt styre her kan skape optimisme og føre til at flere flyktninger reiser hjem igjen fra Sør-Afrika. Men få tror at Mugabe og hans militære støttespillere vil gi seg uten kamp, og et blodig oppgjør om makten vil garantert føre til en strøm av nye flyktninger.

Enkelte har etterlyst en ny Mandela for å bringe Sør-Afrika sammen og videre framover – ni år etter at verdensikonet gikk av som president. Men mannen som mest sannsynlig vil etterfølge Thabo Mbeki som president neste år er vanskelig å se som en ny Mandela. Som nyvalgt president i ANC vil Jacob Zuma etter alle solemerker også bli landets president. Dette til tross for at han i august må møte i retten, anklaget for korrupsjon. Desmond Tutu har i den forbindelse uttalt at: "Sør-Afrika trenger en leder man kan se opp til. Ikke en man leter etter unnskyldninger for."

I det langsiktige arbeidet er barn og unge den viktigste målgruppen og skolen det viktigste redskapet. Nylig gikk da også utdanningsminister Naledi Pandor ut og sa at det må fokuseres sterkere på verdier i skolen. I denne store oppgaven spiller Stiftelsen Arkivet sin lille rolle gjennom sitt samarbeid med Robben Island Museum. Sammen lager institusjonene en webportal som skal få elever i begge land til å reflektere og kommunisere på bakgrunn av verdier som historien bærer med seg. Historier fra både Norge og Sør-Afrika, men også flyktnings historier skal fortelles. Målet er at ungdom gjennom dialog og empati selv kan være med å utvikle de verdier og det samfunnet de skal leve i.

Håpet til et lands framtid vil alltid ligge i ungdommen, men da må også ungdommen selv få håp for framtiden.